

MOGUĆNOSTI PRIMJENE KIBERNETIČKOG MODELA INSTITUCIONALNOG PENOLOŠKOG TRETMANA U REPUBLICI HRVATSKOJ

LJILJANA MIKŠAJ · TODORVIĆ · IVAN DAMJANOVIĆ

primljeno: svibanj 2000.
prihvaćeno: veljača 2001.

Pregledni rad
UDK: 376.5
343.9

Autori procjenjuju mogućnosti primjene kibernetičkog modela institucionalnoga penološkog tretmana u Republici Hrvatskoj. Konstatiraju da u zakonskoj regulativi kazne zatvora postoje brojni argumenti kojima se podupire rehabilitacijski pristup. U skladu s njm potrebno je utvrditi čimbenike koji su doveli do kaznenog djela i oblikovati odgovarajuće programe tretmana. U tu svrhu, u svijetu su razvijeni brojni sustavi objektivne klasifikacije od kojih su neki u ovom radu i opisani. Ukratko je opisan kibernetički model institucionalnoga penološkog tretmana, kojega je u Hrvatskoj razvio Mejovšek, kao i primjer kibernetičkog modela u švedskom institucionalnom penološkom sustavu. Kroz šest točaka autori iznose pretpostavke za primjenu kibernetičkog modela u hrvatskom institucionalnom penološkom sustavu.

UVOD

U Republici Hrvatskoj institucionalni penološki tretman se odnosi na ciljane postupke prema osobama kojima je izrečena pravomoćna presuda na kaznu zatvora ili koje su upućene na izdržavanje kazne zatvora prije pravomoćnosti presude.

Način i mjesto izvršenja kazne zatvora ponajprije su određeni Zakonom o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje (74/93), te Kaznenim zakonom i Zakonom o sudovima za mladež.

Prema Zakonu o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje, kazne zatvora izvršavaju se u kaznenim zavodima i okružnim zatvorima. U djelokrugu rada okružnih zatvora pripadaju poslovi izvršenja kazni zatvora i izvršenje pritvora. Sukladno tome u zatvorima se nalaze, manjim dijelom, osuđene osobe i to na kazne zatvora do 6 mjeseci i osobe osuđene na kazne zatvora u prekršajnom postupku, te u većem djelu, pritvorene osobe protiv kojih je u tijeku kazneni postupak.

S obzirom da se pritvorenici u okružnim zatvorima nalaze pod presumpcijom nevinosti, što znači da njihovu eventualnu krivnju tek treba dokazati, jasno je da oni ne podli-

ježu postupcima klasičnog tretmana u smislu specijalne prevencije. Spram njih se, dakle, ne mogu primjenjivati one metode i postupci koji su usmjereni na čimbenike koji su determinirali činjenje kaznenih djela.

Naprotiv, ove metode mogu se primjenjivati prema osuđenim osobama na kaznu zatvora koje se nalaze u okružnim zatvorima i kaznenim zavodima. Primjena ovih metoda u skladu je s idejom rehabilitacije.

Prema Sechrestu, Whiteu i Brownu (1997: 20-21) "rehabilitacija je popravljavanje počinitelja kaznenih djela kroz tretman kako bi ubuduće živjeli u skladu sa zakonom. Još konkretnije, rehabilitacija je rezultat bilo koje planirane intervencije usmjerene prema počinitelju koja reducira kriminalnu aktivnost, bez obzira dosiže li se ta redukcija promjenama u ličnosti, sposobnostima, stavovima, vrijednostima ili ponašanju. Iz rehabilitacije su isključeni učinci zastrašivanja kao i učinci sazrijevanja, koji obično utječu na starije počinitelje kaznenih djela da ih ubuduće više ne čine."

S obzirom da je čovjek probablistički sustav nije jednostavno iznaći postupke i

Dr.sc. Ljiljana Mikšaj-Todorović, ERF, Kušlanova 59a

metode koje će s velikim stupnjem vjerojatnosti utjecati na to da se on mijenja u željenom smjeru.

Taj smjer, u krajnjoj liniji, znači visok stupanj sigurnosti da će se osuđenik nakon izdržane kazne ponašati u skladu sa zakonom. Čimbenici koji su prethodno u različitom stupnju bili odgovorni za činjenje kaznenih djela, vjerojatno će i u budućnosti utjecati na vraćanje takvom ponašanju, ukoliko se tijekom izdržavanja kazne ne otklone.

Međutim, članak 50 Kaznenog zakona Republike Hrvatske formuliran je na način da je svrha kažnjavanja počinitelja kaznenih djela "da se uvažavajući opću svrhu kaznenopravnih sankcija izrazi društvena osuda zbog počinjenog kaznenog djela, utječe na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, utječe na sve ostale da ne čine kaznena djela i da se primjenom propisanih kazni utječe na svijest građana o pogibeljnosti kaznenih djela i pravednosti kažnjavanja njihovih počinitelja."

Iako ova formulacija izražava očekivanje da će počinitelj odustati od činjenja kaznenih djela samim time što je kažnjen (prema članku 49 KZ RH, može se raditi samo o novčanoj ili kazni zatvora), niz je argumenata prema kojima se to može postići određenim rehabilitacijskim pristupima (Tatalović, Mikšaj-Todorović, Buđanovac, Trupeć, 1999).

Jedan od njih su sigurnosne mjere, čija je svrha "da se njihovom primjenom otklanjaju uvjeti koji omogućuju ili poticajno djeluju na činjenje novog kaznenog djela" (članak 74, KZ RH), a osim toga članci 12, 109 i 110 Zakona o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje govore da se prilikom izvršenja kazne zatvora, a u svrhu "osposobljavanja osuđenih osoba da po povratku u slobodu žive i ponašaju se u skladu sa zakonom i ispunjavaju dužnosti građana", prema njima primjenjuju "odgovarajuće suvremene odgojne, popravne, medicinske, socijalne i druge mjere".

Prema tome, želi li se utjecati na prethodno spomenute čimbenike rizične za buduće činjenje kaznenih djela, javljaju se dva problema; jedan se odnosi na njihovo utvrđivanje, a drugi na adekvatnost mjera i postupaka koje je potrebno poduzeti.

Utvrđivanje tih rizičnih čimbenika, u pravilu, ne bi trebalo predstavljati veći problem.

U Republici Hrvatskoj, u sastavu Okružnog zatvora Zagreb postoji Centar za psihosocijalnu dijagnostiku čija stručno timska obrada obuhvaća različite stručne postupke (intervjui, primjena psihologijskog instrumentarija, prikupljanje i proučavanje dokumentacije - presude, vještačenja, te izvoda iz kaznenih evidencija, socijalne ankete i anamneze, podaci o ponašanju za vrijeme pritvora itd.) temeljem kojih pojedini članovi stručnog tima (socijalni radnik, psiholog, socijalni pedagog, pravnik, pedagog, psihijatar, liječnik, administrativni djelatnik) izrađuju odgovarajuće nalaze s mišljenjima i prijedlozima programa postupanja za vrijeme izvršavanja zatvorske kazne (Damjanović, Šarić, Mikšaj - Todorović, 2000).

Prigodom obrade u Okružnom zatvoru Zagreb - Centru za psihosocijalnu dijagnostiku, prilično dobro se utvrđuju ti rizični čimbenici.

U razvijenim zemljama vidljivo je unapređenje klasifikacijskih sustava koji će u što većoj mjeri udovoljiti zahtjevima što boljeg predviđanja budućeg ponašanja prijestupnika i vjerojatnost ponovnog kriminalnog povrata, te predviđanja ponašanja za vrijeme izvršavanja kazne zatvora i razrade što učinkovitijih programa postupanja za vrijeme izvršenja kazne zatvora. To bi trebalo dovesti do primjerenijeg ponašanja osuđenog za vrijeme izvršenja kazne zatvora, te do smanjenja vjerojatnosti ponovnog kriminalnog povrata.

Kako bi se u što većoj mjeri postigla oba navedena cilja provodi se niz istraživanja u kojima se pokušavaju utvrditi one osobine osuđenog koje su povezane s kriminalnim ponašanjem, posebice s kriminalnim recidivizmom (Motiuk i Brown, 1993; Hanson, 1997; Grubin i Wingate, 1996; Hendrick i Lachance, 1990; Harer, 1994; Baumer, 1997), te utvrđivanje onih osobina na koje se može djelovati u smislu njihovog mijenjanja, a koje vodi smanjenju vjerojatnosti ponovnog kriminalnog povrata (Motiuk i Blanchette, 1997).

Sustavi za klasifikaciju osuđenih razlikuju se po raznovrsnosti osobina osuđenih, načina

njihova mjerenja i registriranja, te prikazivanja rezultata. Najveći broj klasifikacijskih sustava razvijen je putem različitih statističkih postupaka tijekom kojih je utvrđena prediktivna valjanost pojedinih čestica u smislu predviđanja budućeg ponašanja u kaznenoj instituciji tijekom tretmana i kriminalnog povrata. Kako se klasifikacijski sustav temelji na nizu čestica koje su najčešće grupirane po područjima, ti sustavi se nazivaju i skale. Na temelju ukupnog rezultata, koji predstavlja zbroj odgovora, procjena ili registriranih podataka na pojedinim česticama dobiva se ukupni numerički rezultat za cijelu skalu, odnosno sustav. U većini slučajeva postoji mogućnost izražavanja rezultata po pojedinim grupama čestica - subskala klasifikacijskog sustava. Ova mogućnost je najvećim dijelom prisutna u klasifikacijama koje su namijenjene ne samo procjeni razine rizika za vrijeme izdržavanja kazne i/ili izlaska na slobodu, nego i razradi učinkovitog programa postupanja za vrijeme izdržavanja kazne koji će dovesti do smanjenja vjerojatnosti ponovnog kriminalnog povrata. Neki od klasifikacijskih sustava predviđaju mogućnost prikazivanja rezultata u obliku profila (primjerice, LSI-R) što ujedno predstavlja dobru podlogu za razradu programa postupanja.

Sustavi za klasifikaciju osuđenih, ili prijestupnika općenito, razlikuju se po tome na temelju kolikog broja osobina osuđenih ili prijestupnika utvrđuje razinu rizičnosti i stupanj prisutnih potreba koje bi mogle postati predmetom postupanja za vrijeme izvršavanja kazne, bez obzira radi li se o zatvorskoj kazni ili uvjetnoj slobodi (probaciji) i slično.

Kao primjer sustava klasifikacije koji se temelji na malom broju prediktora je Brief Actuarial Risk Scale for Sexual Offence Recidivism (Kratka akturijalna skala rizika seksualnog prijestupničkog povratništva, Hanson, 1997). Ovaj sustav temelji se na četiri prediktora: raniji seksualni prijestupi, dob u vrijeme otpusta, spol žrtve i povezanost sa žrtvom. Unatoč činjenici da se ovaj sustav klasifikacije prijestupnika temelji samo na četiri prediktora, on ima zadovoljavajuću prognostičku valjanost (prosječni $r = 0,27$), te

se njegovom primjenom može poboljšati predviđanje seksualnog povratništva.

Većina klasifikacijskih sustava je znatno opsežnija i u pravilu obuhvaća niz osobina osuđenog kao na primjer:

Wisconsinski sustav za klasifikaciju slučajeva /The Wisconsin Case Classification System/ (Robinson i Porporino, 1989):

- za utvrđivanje ukupnog rizika: promjena adresa stanovanja u nekom vremenskom razdoblju, stabilnost zaposlenja u nekom razdoblju, problemi sa zloporabom alkohola, problemi s opojnim drogama, stavovi, dob u vrijeme prvog zatvaranja, ranija kršenja uvjetnih otpusta ili probacije, ranija zatvaranja za teža kaznena djela, ranije/sadašnje vrste kaznenih djela, ranija/sadašnje zatvaranje za nasilna djela,
- za utvrđivanje ukupnih potreba: školske/profesionalne vještine, emocionalna stabilnost, uporaba alkohola, uporaba opojnih droga, zdravlje, seksualno ponašanje i službenikova impresija o prijestupnikovim potrebama.

Zatvorska skala procjena /Custody Rating Scale/ (Frederick, Motiuk i Nafekh, 1996):

- Rezultat institucionalne prilagodbe: evidencije o uključenosti u incidente za vrijeme boravka u instituciji, evidencije o bjegovima, stabilnost na ulici, korištenje alkohola ili droge, dob u vrijeme prvog osuđivanja,
- Rezultat sigurnosnog rizika: broj ranijih zatvaranja i osuda za iznimno teško kazneno djelo, težina sadašnjeg kaznenog djela, duljina kazne, stabilnost ponašanja na ulici, raniji uvjetni otpusti, dob u vrijeme otpusta, duljina kazne, stabilnost na ulici, raniji uvjetni otpusti, dob u vrijeme otpusta.

Skala "Statističkih podataka o recidivizmu" ("Statistical Information on Recidivism" Scale, Nuffield, 1989.;) uključuje sljedeća područja:

1. Sadašnja vrsta kaznenog djela, 2. Dob pri prijemu u kazneni zavod, 3. Ranija zatvaranja, 4. Raniji opozivi ili propadanje jamčevine, 5. Raniji bjegovi, 6. Klasifikacija osuđenog sa sigurnosnog aspekta, 7. Dob prvog zatvaranja kao odraslog, 8. Ranija zatvaranja za nasilje (nije uključeno

- seksualno nasilje), 9. Bračni status u vrijeme uhićenja, 10. Razdoblje rizika
2. (vrijeme od posljednjeg zatvaranja), 11. Broj ovisnih članova obitelji, 12. Ukupno vrijeme do isteka kazne, 13. Ranija zatvaranja za nasilna seksualna kaznena djela, 14. Ranija zatvaranja zbog provala, 15. Zaposlenost u vrijeme uhićenja.

Posebna grupa klasifikacijskih sustava osuđenih i prijestupnika, općenito, temelji se na pretpostavkama da je kriminalno ponašanje najvećim dijelom determinirano psihološkim osobinama ličnosti (kao što su emocionalna stabilnost, impulzivnost, ekstraverzija, impulzivnost, empatija i sl.) ili poremećajima ličnosti (antisocijalni poremećaji ličnosti, psihopatija i sl.). Sukladno ovim polazištima razvijeni su sustavi klasifikacije koji se ponajprije ili isključivo temelje na rezultatima određenih psihologijskih mjernih instrumenata i psihološko-psihijatrijskim dijagnostičkim kategorijama. Među najpoznatije psihologijske i psihijatrijske instrumente za klasifikaciju osuđenih spadaju Minnesota Multiphasic Personality Inventory (MMPI), Eysenck Personality Questionary (EPQ) i Hare Psychopathy Checklist - Revised (Hare PCL-R). Na temelju rezultata dobivenih na ovim instrumentima osuđene osobe se kategoriziraju u određene grupe i s obzirom na rizičnost i s obzirom na preporučane, odnosno indicirane programe postupanja. U pravilu, na temelju ovih klasifikacija dobiva se dobra osnova za uključivanje u različite psihoterapijske postupke.

Bez obzira što su svi do sada navedeni primjeri klasifikacija osuđenih osoba razrađene, teorijski utemeljene i praktično provjeravane, one imaju zajedničko obilježje da je njihova uporabna vrijednost ograničena. Naime, sustavi klasifikacije su u manjoj ili većoj mjeri usmjereni na određivanje rizičnosti ponašanja za vrijeme izdržavanja kazne, te ponašanja na slobodi, a manjim dijelom kao podloga za izradu obuhvatnih, ali specifičnih tretmanskih postupaka koji neće dovesti samo do boljeg osjećaja osuđenog (većeg samopouzdanja ili smanjene anksioznosti), nego će

voditi do promjena u ponašanju koje će utjecati na smanjenje buduće kriminalne aktivnosti.

Za razliku od ovih primjera klasifikacija osuđenih osoba *Inventar za razinu nadziranja (The Level of Service Inventory - LSI, Andrews, (1982)* ima višestruku namjenu u procjeni i tretmanu prijestupnika, kako u probacijskoj fazi, tako i za vrijeme izvršenja kazne zatvora kao podloga za izradu programa postupanja, a uz to služi kao pokazatelj učinkovitosti tretmanskih postupaka, te je dobar temelj za donošenje odluke o premještanju u povoljnije uvjete izvršavanja kazne zatvora, te konačno puštanje na uvjetnu ili bezuvjetnu slobodu.

LSI-R obuhvaća sljedeće grupe osobina:

- kriminalna povijest
- zapošljavanje i školovanje
- način upravljanja vlastitim novčanim sredstvima
- obiteljske i bračne prilike
- način korištenja slobodnog vremena i rekreacija
- smještajne prilike
- usmjerenost prijatelja i poznanika na kriminalnu ili društveno prihvatljive djelatnosti
- postojanje problema vezanih za uporabu alkohola ili droge
- emocionalne i osobne prilike
- osobni stavovi i vrijednosna orijentacija.

Zbog svoje obuhvatnosti, pouzdanosti i osjetljivosti, (Bonta, Andrews, 1993; Loza, Simourd, 1994; Shields, Simourd, 1991; Stevenson, Wormith, 1987; Wadel i sur., 1991; Buđanovac, Mikšaj - Todorović, 2000a,b; Damjanović, Mikšaj - Todorović, 2000) LSI je pogodan za primjenu ne samo prilikom prijema prijestupnika i određivanja stupnja rizičnosti, te strukture i intenziteta potreba koje trebaju biti obuhvaćene programima postupanja, nego predstavlja koristan instrument za vrednovanje promjena koje se mogu pojaviti nakon provođenja određenog programa postupanja.

Jednom kada su rizični čimbenici za buduće ponašanje definirani logično je, kao sljedeći korak, utvrđivanje mjera i postupaka za njihovu neutralizaciju, što je u institucionalom penološkom tretmanu povezano sa nekim poteškoćama:

* dragovoljnost osuđenika da se podvrgne takvim postupcima - povezano s intrinzičnom motivacijom za samopromjenom (Kittrie, 1971; Wiehofen, 1971:259).

Svakodnevno iskustvo penalnih djelatnika ukazuje na nedostatak takve motivacije. Svojevrсна prisila podvrgavanja takvim metodama vidljiva je kroz izricanje sigurnosnih mjera. Za osuđenike kojima sigurnosna mjera nije izrečena preostaje visoko stručni rad na motivaciji za podvrgavanje tim metodama.

* rad ciljan na promjenu ponašanja s posebnim naglaskom na rizične čimbenike podrazumijeva individualne i grupne oblike rada koji zahtijevaju postojanje adekvatnih namjenskih prostorija u krugu samog zatvora.

Samo kazneni zavodi koji su u razvijenim zemljama građeni iza 70-ih godina (Cullen, Gilbert, 1982), a u RH iza 80-ih, imali su šansu da svojom arhitekturom prate samu ideju rehabilitacije. Imajući u vidu rečeno, ostaje činjenica da u starijim kaznenim zavodima ostaje jedino mogućnost arhitektonske prilagodbe suvremenim potrebama.

* sljedeći problem su programi koje sustavno treba primjenjivati.

Meta analize brojnih autora (Andrews i sur., 1990; Izzo i Ross, 1990; Ross, 1992; McGuire i Pristley, 1996) ukazuje na bolje učinke tzv. bihevioralnih programa i programa usmjerenih na usvajanje vještina (terapija ponašanja, kognitivna terapija ponašanja), a slabije onih koji se oslanjaju na psihoanalizu i srodne teorije. Učinkoviti programi su oni usmjereni na slučajeve većeg rizika, kriminogene potrebe i prilagođeni posebnim potrebama i stilovima učenja prijestupnika.

Bilo u kojoj vrsti tretmana treba uzeti u obzir individualne razlike. Iskusnim praktičarima dobro je poznato kako isti tretman nije podjednako učinkovit za sve osobe. U svakodnevnom praktičnom radu to podrazumijeva široku ponudu različitih programa tretmana što omogućava izbor odgovarajućeg programa za svaku osobu.

Iako su mogućnosti za individualizirani tretman u zavodima vrlo ograničene, problem

se može riješiti formiranjem homogeniziranih grupa zatvorenika, na temelju njihovih karakteristika ličnosti i ponašanja. Za te grupe bi se izradile posebne metode ili programi tretmana (Mejovšek, 1998.).

Prema Mejovšek (1986, 1989, 1998) zavodskom tretmanu mogu se uputiti mnogi prigovori, među kojima su glavni:

- zavodski tretman nije u dovoljnoj mjeri standardiziran postupak, tj. nije sasvim jasno što sve podrazumijeva pojam zavodskog tretmana,
- izbor metoda, odnosno programa tretmana nije dovoljan te ne može zadovoljiti sve posebne potrebe zatvorenika ili štíćenika,
- praćenje učinaka tretmana u zavodu i nakon otpusta nije precizno, niti se provodi na sistematičan način.

KRATAK PRIKAZ KIBERNETIČKOG MODELA

Kibernetika je znanost o regulaciji procesa u sustavima, odnosno o upravljanju procesima koji se zbivaju u sustavima (grčki: kibernein = upravljati). Osnovnu podlogu za upravljanjem nekim sustavom čine informacije. Sustavi mogu biti vrlo jednostavni, ali i vrlo složeni. Čovjek je najsloženiji sustav u prirodi.

Poseban pridonos razvoju i izradi kvalitetne koncepcije zatvorskog sustava iznio je u svom radu Mejovšek (1998). Analizirajući na kritičan način rezultate istraživanja o učinkovitosti pojedinih vrsta tretmanskih programa u zavodskim i izvanzavodskim uvjetima autor zaključuje da je u pravilu zavodski tretman manje učinkovit u odnosu na izvanzavodski. U svrhu povećanja učinkovitosti zavodskog tretmana on predlaže uvođenje kibernetičkog modela penološkog tretmana. U izradi modela, autor je pokušao na optimalan način objediniti standardizirani pristup koji uvažava individualne razlike formiranja homogenih grupa osuđenika ujednačenih po svim posebnim potrebama, te potpuno individualiziranog pristupa kojeg njeguje model "singl case desing". Druga novina koju uvodi Mejovšek u svom modelu je vrednovanje tretmanskih učinaka za svakog osuđenika u više vre-

menskih točaka. Vodeći računa o ekonomičnosti, objektivnosti, te brzini obrade podataka autor se zalaže za kompjutorski unos i obradu podataka.

Kibernetički model penološkog tretmana (prema Mejovšek, 1998) predviđen je na tri razine. Na prvoj razini vrši se usporedba svih podataka o osuđeniku (njegovim potrebama, osobinama, ponašanju i sl.) u različitim vremenskim točkama. Naime, nakon proteka vremena uspoređuju se podaci o osuđeniku s prijašnjim podacima (primjerice, podaci prilikom prijama te nakon tromjesečnog tretmana). Na drugoj razini se programiraju odgovarajući postupci za homogene skupine zatvorenika i sukladno tome izvode se tijekom izvršavanja kazne uz obavezno registriranje opaženih promjena. Na trećoj razini se razrađuju programi za manje skupine osuđenika ili čak programi za pojedince kako bi se zadovoljile njihove posebne potrebe za tretmanom.

Uspješnost predloženog kibernetičkog modela penološkog tretmana ovisi o kvalitetnoj i razrađenoj dijagnostici koja će počivati na instrumentariju koji je dovoljno osjetljiv, objektivan i pouzdan u smislu dijagnosticiranja potreba za tretmanom konkretnog osuđenika. U tu svrhu, Mejovšek (1998) se zalaže za uvođenje LSI (Level of Service Inventory) kao pouzdan i koristan instrumentarij. Pogodnost ovog instrumenta je mogućnost njegova korištenja ne samo pri prijemu osuđenika i ulaznom dijagnosticiranju njegovih tretmanskih potreba nego mogućnost njegove primjene nakon provedenog tretmana (dijela ili cijelog) kao evaluacijskog instrumenta.

Razrađujući pojedine faze predloženog kibernetičkog modela penološkog tretmana Mejovšek (1998) naglašava kako zahtjevnost izvođenja pojedine faze raste od prve do treće razine modela.

Zauzvrat, prva razina modela primjenjuje se na praktično sve osuđenike, dok se na drugoj razini obuhvaća znatan dio osuđenika podijeljenih u homogene grupe, a na trećoj razini obuhvaća se najmanji dio osuđenika koji ima specifične tretmanske potrebe.

Posebnu pozornost Mejovšek (1998) poklanja razradi odgovarajućih kriterija za

vrednovanje uspješnosti programa tretmana za vrijeme izvršavanja kazne zatvora u predviđenim vremenskim razdobljima (prema modelu - svaka tri mjeseca). U tu svrhu on predlaže ponajprije korištenje LSI-ja koji se nadopunjava rezultatima različitih testova, skala procjena, upitnika i sl. Sukladno opaženim rezultatima tretmana predloženi i predviđeni tretmanski postupci se prilagođavaju i razrađuju. Kriterij uspješnosti tretmanskih postupaka razrađuju se na temelju odgovarajućih statističkih postupaka koji omogućavaju izradu standardiziranih normi na pojedinim skupinama (populacijama) zatvorenika.

U izvedbi predloženog kibernetičkog modela, Mejovšek (1998) se zalaže za motiviranje osuđenika i promjenu njegova stava prema tretmanu, te za upoznavanje s rezultatima njegova tretmana. Model je zahtjevan za zatvorsko osoblje, ali s druge strane zahvalan i koristan jer nudi niz točnih, sustavnih povratnih informacija o provedenim tretmanskim postupcima, te daje dobru podlogu za daljnje programiranje postupaka koji će se provoditi skupno ili pojedinačno.

PRIKAZ KIBERNETIČKOG MODELA U ŠVEDSKOM ZATVORSKOM SUSTAVU

U švedski zatvorski sustav godišnje se zaprimi između 9000 i 9500 zatvorenika. Polazeći od sljedećih činjenica:

- struktura zatvorenika koja se zaprima je dosta heterogena po nizu svojih objektivnih i subjektivnih obilježja, među kojima su najvažnija razina rizika s aspekta sigurnosti, te vrsta i stupanj tretmanskih potreba za vrijeme izvršavanja zatvorske kazne,
  - ograničenost posebnih programa postupanja sa zatvoreničkom populacijom nameće potrebu planiranja primjene tih programa,
  - zbog promjenjivosti i specifičnosti potreba zatvoreničke populacije nužno je stalno vrednovanje učinkovitosti pojedinog programa postupanja, s jedne strane, te primjerenost konkretnog programa aktualnim potrebama zatvorenika,
- prišlo se izradi odgovarajućih standardiziranih instrumenata za procjenjivanje, cjelo-

vito planiranje programa postupanja pri zaprimanju zatvorenika i početka izdržavanja kazne, te vrednovanje tretmanskih postupaka za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne, preko boravka na uvjetnoj slobodi i, na kraju, vrednovanju ponašanja na slobodi, u društvu (Krantz, 1999). Pri izradi ciljanog instrumenta koji bi mogao u potpunosti ispuniti sve postavljene zadaće pošlo se od pretpostavke da taj instrument treba imati mogućnost procjenjivanja tretmanskih potreba u mnogim životnim područjima čime postaje dobra podloga za planiranje tretmanskih programa koji će u sebi uključivati niz različitih intervencija namijenjenih ispunjavanju zatvorenikovih potreba. Kako bi se izbjegli različiti teorijski postupci i pogledi na uzroke kriminalnog ponašanja, posebice onog dijela koji se odnosi na uzroke problema ovisnosti, što nužno rezultira i različitim instrumentima za procjenu i vrednovanje zatvorenikovih potreba, pošlo se od jedinstvenog modela koji u sebi ima razrađene kriterije za procjenu osobina koje su povezane s kriminalnim ponašanjem, stupnja njihove izraženosti i zastupljenosti čime se dobivaju temeljni podaci o tretmanskim potrebama zatvorenika, te njegove rizičnosti s aspekta sigurnosti, kako pri zaprimanju u zatvorski sustav, tako i nakon određenog sudjelovanja u konkretnom tretmanskome programu. Kao podlogu za izradu željenog instrumenta uzeli su kao predložak LSI-R švedski autori (Krantz i sur.; prema Krantz, 1999). Konstruirali su ASI - Addiction Severity Index - (Index stupnja ovisnosti) kojem su pridružili MAPS (Monitoring and Phase System - Područje nadzora i faze sustava).

ASI upitnik sastoji se od 200 pitanja kojima su pokriveni životni problemi u sedam područja: tjelesno zdravlje, načini stjecanja sredstava za život, problemi s alkoholom, problemi s drogom, problemi sa zakonom, odnosi s drugima (obitelj i društvo) i duševno zdravlje. Uz ovaj upitnik konstruirana su još dva modela ASI - model o kriminalitetu i AFF (ASI Feedback Form) za praćenje i povratne informacije.

MAPS - (Područje nadzora i faze sustava) je metoda pomoću koje se opisuju dostupni programi, odgovarajuće intervencije i posti-

gnuti rezultati u različitim fazama postupanja. Ova metoda je primjenjiva u opisivanju konkretnog stanja u pojedinoj zatvorskoj ustanovi i prikazu tretmanskog programa, a primjenjiva je na klijenta preko primjene ASI - upitnika. MAPS metoda se primjenjuje u četiri različite situacije:

- MAPS - in (zajedno s ASI) prilikom zaprimanja zatvorenika u svrhu određivanja potreba za tretmanom i utvrđivanjem razine rizika
- MAPS - unit u svrhu utvrđivanja, putem praćenja, u kojoj mjeri konkretni program postupanja primijenjen u konkretnoj zatvorskoj ustanovi ispunjava tretmanske potrebe zatvorenika;
- MAPS - out vrednuje postignute promjene do kojih je došlo nakon uključivanja zatvorenika u konkretni tretman i provođenje tretmana nakon određenog vremena, što na kraju rezultira puštanjem zatvorenika na slobodu,
- MAPS - up primijenjen zajedno s ASI upitnikom daje povratne podatke o kvaliteti ponašanja zatvorenika u društvu nakon što je u zatvoru uključen u odgovarajuće tretmanske postupke/programme.

Primjena ASI upitnika i MAPS sustava treba osiguravati pojedinim zatvorima, probacijskim službenicima i središnjoj zatvorskoj upravi mogućnost kliničkog procjenjivanja zatvorenika i vrednovanja tretmanskih programa kako unutar zatvora tako i u društvu. Početna (inicijalna) primjena ASI - upitnika i MAPS - in metode pomaže u klasifikaciji zatvorenika u određivanju njihovih posebnih tretmanskih potreba i programskih ciljeva dok su na izdržavanju kazne. Usporednom primjenom ASI - crime modula omogućava se utvrđivanje krimogenih potreba prijestupnika. Tijekom izdržavanja kazne i provođenja odgovarajućih posebnih programa postupanja, svaka tri mjeseca mogu se preko ASI i ASI - crime modula pratiti promjene na svakom području, čime se dobiva iznimno dobra osnova za pravilno vođenje individualiziranog tretmana zatvorenika. Usporedo s tim dobivaju se nužni podaci za klasifikaciju zatvorenika s obzirom na visinu rizika (od iznimno rizičnog do nisko rizičnog prijestupnika), a isto

tako dobiva se popis potreba za određenim programima koje zatvorenik treba ispuniti. MAPS - unit obrazac vrednuje tretmanske mogućnosti sadašnjeg programa i može dati odgovore u kojoj mjeri sadašnji tretmanski program može zadovoljiti procijenjene potrebe zatvorenika. Za zatvorski sustav na taj način dobivaju se upotrebljivi podaci u svrhu izmjena u postojećim programima postupanja kako bi se što bolje ispunile potrebe zatvoreničke populacije. MAPS - out također omogućava osobama koje su sudjelovale u različitim programima da vrednuju tretmane koje su dobivali, čime se dobiva kvalitetna provjera tih programa, a ujedno služi kao pomoć probacijskim službenicima u planiranju poslijepenalnih potreba zatvorenika. MAPS - up i ASI - up služe za praćenje zatvorenika u društvenoj zajednici i postaju mjera utjecaja i učinkovitosti tretmana.

ASI/MAPS - sustav je već dosad testiran u niz pilot studija u švedskim zatvorima, i u probacijskom sustavu. U konkretnoj primjeni ovog sustava sudjelovali su i lokalni centri socijalne skrbi. Sada je još uvijek u tijeku eksperimentalna faza koja je započela početkom 1999. godine, a trajat će najmanje godinu dana nakon čega slijedi opća primjena u cijelom švedskom zatvorskom i probacijskom sustavu.

Uvođenjem cjelovitog seta standardiziranih instrumenata u švedski zatvorski i probacijski sustav dobiven je vrlo kvalitetan i koristan alat za procjenjivanje i planiranje tretmana od ulazne točke pri dolasku na izdržavanje kazne do otpusta na slobodu, te praćenje nakon otpusta u društvu. Prednost ovog instrumentarija i metodologije je u tome što u potpunosti omogućava praćenje, uspoređivanje i vrednovanje podataka o samim programima i učincima programa kroz različite faze primjene tih programa.

Prije samog uvođenja ASI/MAPS - sustava posebna pozornost poklonjena je informiranju i osposobljavanju osoblja. Sve osobe koje su uključene na bilo koji način na primjenu ASI/MAPS - sustava prošle su šestodnevni trening. Tijekom osposobljavanja osoblja uz stjecanje znanja radilo se na razvijanju

pozitivnih stavova spram ASI/MAPS - sustava. Nakon što je u 1999. godini ASI/MAPS primjenjen na velikom broju zatvorenika unutar švedskog zatvorskog i probacijskog sustava mogu se registrirati samo pozitivne promjene. Intervjui su provedeni glatko. Reakcije klijenata na intervju su bile prilično pozitivne. Izgleda da postoje dva razloga za to. Prvo, klijenti percipiraju ovaj način rada znatno profesionalnije nego druge manje strukturirane oblike intervjuiranja ili ispitivanja. Drugo, postoje pokazatelji o pozitivnoj povezanosti povjerenja i uvažavanja između klijenata i intervjuera, čime se ujedno povećava valjanost odgovora prikupljenih ovom metodom.

Uvježbani intervjuer uzima onoliko vremena za provođenje intervju koliko mu je potrebno nastojeći zadobiti naklonost intervjuiranog, dok u isto vrijeme prikuplja potrebne podatke.

Tijekom primjene ASI/MAPS - sustava u zatvorskim uvjetima pojavile su se tri teme.

Prvo, uočeno je da MAPS može promijeniti prirodu tretmana zato što je usmjeren na to "gdje se klijent nalazi" umjesto ranijeg pristupa u kojima su ciljevi i standarde određivali već napravljeni programi i terapeuti. Ulažući posebno trud u motivirajuću komponentu MAPS - a koja počiva na stupnjevitim promjenama, klijent se više ne gleda u terminima "crno - bijelo", "dobro - loše", nego osoblje sve češće vidi klijenta kao pojedinca s njegovim jedinstvenim potrebama i osobinama koje su vezane uz njegovu posebnu situaciju.

Drugo, dosljedni, standardizirani podaci u cijeloj zemlji i među različitim ustanovama u zemlji mogu biti poticajni i pridonositi što većoj međukulturalnoj suradnji i razumijevanju raznih oblika društvene patologije, posebice problema ovisnosti o drogama. Slijedom toga, mogućnost razmjene podataka i iskustva u tretmanu prijestupnika dovodi do šireg i sustavnijeg gledišta na kriminalno ponašanje, te do uklanjanja tretmanskih prepreka i razvoju uspješnih intervencija.

Treća tema je da MAPS/ASI može dovesti do promjene u samopoštovanju osoba koje provode tretman i usporedno s tim povećati

njihovu motivaciju za razvojem vlastitog, individualnog stila savjetovanja i tretmana temeljnog na klijentovim zapaženim promjenama. Ovakve promjene, u pravilu, vode većoj zainteresiranosti za vlastitim školovanjem, posebice u području provođenja tehnika motivacijskih intervjuja.

Uvođenje i primjena ASI/MAPS - sustava u švedskom zatvorskom i probacijskom sustavu je vrlo pozitivno primljena na svim razinama od središnje zatvorske uprave pa do neposrednih stručnjaka koji rade s prijestupnicima, a pozitivne su reakcije i samih prijestupnika. U tijeku je razvoj računalnog informacijskog sustava koji će olakšati različite obrade, praćenje i prikupljanje svih povratnih informacija koje se dobijaju pomoću ASI/MAPS - sustava. Primjena računalnog informacijskog sustava omogućit će da ASI/MAPS - sustav preko povratnih informacija i rezultata odgovarajućih obrada postane moćno sredstvo za planiranje i prilagodbu postojećih tretmanskih programa.

MOGUĆNOST PRIMJENE KIBERNETIČKOG MODELA INSTITUCIONALNOG PENOLOŠKOG TRETMANA U RH

Pri procjeni mogućnosti primjene kibernetičkog modela u hrvatski penalni sustav treba voditi računa o najmanje šest pitanja ili problema koja u svojim radovima navodi Mejovšek (1986, 1998):

1. Pitanje jasnog definiranja karakteristika zatvorenika koji bi se trebali nalaziti u tretmanu.

Kako je opisano u prethodnom poglavlju Okružni zatvor Zagreb - Centar za psihosocijalnu dijagnostiku (u daljnjem tekstu OZZ - CPSD) nakon provedene opservacije i dijagnostike osuđenika raspolaže sa brojnim informacijama o karakteristikama svakog pojedinca. Među njima je potrebno odrediti one koje su indikator za programirani rad tijekom izdržavanja kazne. Smatramo da bi se izbor tih indikatora trebao temeljiti na

stupnju njihove kriminogenosti (primjerice antisocijalni stavovi, agresivnost, ovisnost, razrješavanje obiteljskih konflikata). OZZ - CPSD u svome okvirnom orijentacijskom programu postupanja ukazuje na prioritete karakteristike osuđenika koje su osnova za odabir programa tretmana. To znači da su dobrim djelom u toj fazi definirani ciljevi pojedinih programa tretmana.

Orijentacijski program zajedno sa osobnim listom osuđenika formiranim u OZZ - CPSD imaju ulogu jasne preporuke za stručne djelatnike u kaznenim zavodima gdje se nastavlja s izvršavanjem kazne zatvora. Međutim, ukoliko kazneni zavod ne osigura takve specifične programe koji su preporučeni (individualne i /ili grupne) zato ne podliježe nikakvoj odgovornosti. U tim slučajevima je nemoguće osigurati bilo kakvu informaciju u odnosu na tretman tih osuđenika, povratno prema OZZ - CPSD. Povrh toga taj sustav povratnog informiranja nije čvrsto utemeljen i nema onu snagu obvezatnosti koja bi prema našem mišljenju bila potrebna.

S obzirom na navedeno, riječ je o jednoj od osnovnih prepreka za uvođenje kibernetičkog modela u hrvatski institucionalni penalni sustav. No ona nije nepremostiva; dovoljni su određeni konceptijski pomaci, kako slijedi:

- OZZ - CPSD nakon što je detektirao i ukazao na najvažnije indikatore za tretman osuđenika trebao bi biti u poziciji dobivati povratne informacije upravo o promjenama tih karakteristika pojedinih osuđenika koje su predmetom tretmana.

Takva pozicija može se osigurati odlukom Ministarstva pravosuđa što se kao problem u trenutačnoj penalnoj praksi pokušava riješiti.

- dodatni način stimuliranja stručnih suradnika u kaznenim zavodima za rad po orijentacijskom programu postupanja za redovito izvješćivanje mogla bi biti česta nazočnost djelatnika OZZ - CPSD u samim kaznenim zavodima.

2. Pitanje izbora metoda i programa rada

Ovo pitanje je od krucijalnog značaja za primjenu kibernetičkog modela. Možemo reći

da u svijetu danas postoje brojne metode koje bi bilo moguće primijeniti u institucionalnom penalnom tretmanu. One se često primjenjuju, i u skladu s tim, mjere se njihovi učinci. Tako su Andrews i sur. (1990) proučavajući različite metaanalize došli do pokazatelja da bihevijoralni programi i programi usmjereni na usvajanje vještina (terapija ponašanja, kognitivna terapija ponašanja) imaju daleko bolje učinke od drugih pristupa, posebno onih koji su bliski psihoanalizi.

Raščlanjujući institucionalnu penalnu praksu u Hrvatskoj možemo, nažalost, zaključiti da primjena takvih metoda nije sustavna. To ne znači da stručni djelatnici u službama tretmana kaznenih zavoda svoj posao ne rade s potrebitom ozbiljnošću i odgovornošću. Ovu konstataciju potvrđuju i rezultati istraživanja (Mikšaj - Todorović, Leko, 1995) prema kojima je opća procjena ponašanja osuđenika u kaznenim zavodima to povoljnija, što je njihovo vrijeme tijekom boravka u kaznenom zavodu bolje strukturirano, odnosno što su intenzivnije podvrgnuti tzv. općim metodama tretmana, prvenstveno na polju izobrazbe i rada. Međutim, autori konstatiraju da je glavni nedostatak hrvatske penalne prakse nedovoljan broj i kvaliteta malih individualiziranih programa koncipiranih na ugovornom odnosu sa osuđenikom, koji sadrže precizne kriterije za praćenje i procjenu učinkovitosti.

To ne znači da u praksi ne postoje određeni naponi da se sa pojedinim skupinama osuđenika (poglavito sa ovisnicima) dovoljno ne radi, ali osnovni prigovor koji im se može uputiti je da takav rad nema one nužne elemente temeljem kojih bi se mogao nazvati programiranim (Mikšaj-Todorović, Buđanovac, Brgles, 1997). Minimum tih elemenata eksplicitno navode Mikšaj - Todorović, Buđanovac (1999), a oni su :

1. Naziv programa
2. Tvorac programa
3. Izvoditelj programa
4. Analiza problema - elemente za ovu točku moguće je dobiti iz OZZ - CPSD
5. Ciljevi programa (kratkoročni i dugoročni)
6. Ciljna skupina (lokacija)
7. Strategija izvođenja

8. Anticipacija mogućih problema
9. Aktivnosti programa uz navođenje metoda
10. Evaluacija programa
11. Prezentacija programa u javnosti

Prema našim saznanjima, za sada ove elemente imaju dva programa u institucionalnom penalnom sustavu u Hrvatskoj. Jedan od njih je program relaksacije "Yoga nidra", proveden u Kaznenom zavodu Valtura (Brgles, 1996), koji je tom egzaktnom metodologijom dokazao da su kratkoročni i dugoročni ciljevi programa u statistički značajnoj mjeri ispunjeni. Nažalost, ovaj program više nije stalni, ali smatramo da bi bilo dobro da kontinuirano postoji kao jedan od programa koji bi u penalnom sustavu trebali egzistirati i provoditi se po opisanim kriterijima. Drugi program je program tretmana ovisnika o alkoholu u Kaznenom zavodu Turopolje (Tatalović, Mikšaj - Todorović, Buđanovac, Trupeć, 1999), koji uvažava sve naprijed navedene elemente za evaluaciju i programiranje, te ima tendenciju da ostane stalan.

Navedeni programi mogu poslužiti kao dobar model kako trebaju izgledati ostali programi oblikovani za potrebe tretmana ostalih osuđenika sa naglaskom na evaulativni moment, jer upravo ti pokazatelji su u direktnoj funkciji primjene kibernetičkog modela.

3. Pitanje nadzora procesa tretmana

U hrvatskom institucionalnom sustavu za sada prevladavaju tzv. opće metode tretmana, koje se odnose na strukturiranje vremena tijekom izdržavanja kazne u kaznenim zavodima. Riječ je o općenitim "programima" za koje Mejovšek (1998) zaključuje da brojne metaanalize u svijetu pokazuju da su oni manje učinkoviti od programa koji su konkretni i jasno konceptijski postavljeni.

Nadzor nad procesom tretmana podrazumijeva točne informacije u individualnim promjenama u svim karakteristikama koje su predmetom tretmana i to za vrijeme cjelokupnog trajanja tretmana od njegova početka do završetka. Jasno je da se u okviru općeg tretmana takve informacije ne mogu dobiti. Iz ovoga je vidljivo da treba načiniti pomake vezane uz prethodno opisano pitanje izbora

metoda i programa rada. Jednom kad programi budu postavljeni uključujući i njihov evaluativni moment, trebat će učiniti mali napor za nadzor nad procesom tretmana.

Postizanje više ili manje kvalitetnog nadzora nad tim procesom i omogućavanjem da se informacije o individualnim promjenama u karakteristikama koje su predmetom tretmana iskazuju brojačno, ostvario bi se jedan od temeljnih uvjeta za primjenu kibernetičkog modela.

4. Pitanje informacijskog sustava

Primjena kibernetičkog modela institucionalnog penalnog tretmana temelji se na informacijskom sustavu. To ne podrazumijeva samo fizičko postojanje računala koja mogu obrađivati veće količine informacija, već i postojanje odgovarajućih programa i naravno osposobljeno osoblje koje će se njime znati služiti.

U ovom trenutku hrvatski penalni institucionalni sustav nema zadovoljavajuću razinu opremljenosti odgovarajućim računalima, što je ozbiljna prepreka u smislu pomaka prema kreiranju programa i osposobljavanja osoblja za korištenje tim programima u funkciji primjene kibernetičkog modela institucionalnog penalnog tretmana.

Jedan od izuzetaka čini Okružni zatvor Zagreb koji je osim osiguranja zadovoljavajućeg broja kvalitetnih računala započeo sa sustavnim unosom informacija o svim kategorijama osoba lišenih slobode koje se u njemu nalaze. Sukladno tome osnovana je i informatička učionica kroz koju prolaze svi zaposlenici predviđeni za rad na računalima. Ovakav iskorak dobra je osnova za postupno implementiranje kibernetičkog modela u budućnosti.

5. Pitanje formiranja baterije preciznih mjernih instrumenata za ispitivanje svih važnijih karakteristika sustava - osuđenih osoba i promjene koje se zbivaju pod utjecajem tretmana

Promjene u ličnosti i ponašanju mogu se ispitivati testovima, skalama, procjene, upitnicima, sustavnim opažanjem itd.

Hrvatski institucionalni penalni sustav se već služi raznovrsnim testovima, skalama i sl.

ali uglavnom ne da bi sustavno pratio promjene u ličnosti i ponašanju osuđenika, premda bi neki od tih instrumenata bili primjenjivi, najmanje eksperimentalno. Osnovni problem koji bi se tada pojavio bio bi: što se zapravo mjeri, obzirom na nepostojanje strukturiranih programa tretmana.

U tom slučaju zapravo bi se na egzaktan način pratilo kako sama kazna (lišenje slobode) i strukturiranje vremena u kaznenom zatvoru eventualno utječu na te promjene, ali se ne bi moglo razlučiti jesu li te promjene nastupile na inicijativu samog osuđenika ili pod utjecajem nekih usputnih - nekontroliranih postupaka u okviru strukturiranja vremena.

U svijetu postoje pouzdani postupci kao što je LSI (Level of Service Inventory, Andrews, Bonta 1995) pri čemu je riječ o instrumentu koji ispituje razinu potrebe za tretmanom, ali se može koristiti i za njegovo evaluiranje.

Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko - rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu upravo provodi znanstveni projekt kojim se ispituje mogućnost uvođenja LSI u hrvatski institucionalni penalni sustav, a s krajnjim ciljem implementacije kibernetičkog modela u budućnosti.

6. Pitanje edukacije svih stručnih osoba koje sudjeluju u tretmanu za prikupljanje, pohranu i uporabu informacija u svrhu korekcije tretmana kad on ne dovodi do željenih (programiranih rezultata)

Stručne osobe koje sudjeluju u tretmanu u hrvatskom penalnom institucionalnom sustavu vrlo su različite po svojem temeljnom obrazovanju. Među njima jedino socijalni pedagozi imaju u svojem četverogodišnjem studiju tri godine slušanja kolegija Kriminologija, Penologija, Penološka rehabilitacija I i II i Penološka psihologija (Mikšaj - Todrović, Buđanovac, 1997). Smatramo da bi se barem s osnovama ovih kolegija trebali upoznati i drugi stručnjaci na početku svoga rada u tretmanu osuđenika.

Nadalje nužna je potreba da sve stručne osobe pod supervizijom započnu sa sudjelovanjem u strukturiranim programima tret-

mana koji imaju sve naprijed navedene elemente. Tek kad ovladaju vještinama provođenja strukturiranih programa i njihovom evaluacijom slijedi obuka za prikupljanje, pohranu i uporabu informacija u svrhu korekcije tretmana kada on ne dovede do željenih (programiranih rezultata).

Sva navedena znanja i vještine, osim što će dovesti do kvalitetnijeg rada na dobrobit osuđenika, utjecat će na to da se same stručne osobe osjete kompetentnijima za posao koji rade, odnosno približit će se potrebnoj razini profesionalnog identiteta. Sve to će dovesti do smanjenja opterećenosti poslom ili profesionalne iscrpljenosti, tzv. "burn outa".

Kada se svi navedeni uvjeti ispune barem do minimuma potrebne razine, stručno osoblje će biti osposobljeno da razumije i vjerojatno prihvati implementaciju kibernetičkog modela.

ZAKLJUČAK

Šest prethodno elaboriranih pitanja koja se odnose na procjenu mogućnosti implementacije kibernetičkog modela u hrvatski institucionalni penalni sustav možemo smatrati najvažnijima u odnosu na sva druga koja ovom prigodom nisu obuhvaćena. Onoga trenutka kad hrvatski penalni sustav bude u mogućnosti barem minimalno zadovoljiti uvjete koji se u okviru tih šest pitanja oblikuju, moći ćemo konstatirati da je dorastao primjeni kibernetičkog modela i njegovom daljnjem razvoju, čiji bi krajnji cilj bio približavanje teoretskom modelu kao ga je u našoj zemlji postavio Mejovšek (1986, 1989, 1998).

Naša je procjena, proistekla iz analize hrvatskog institucionalnog penalnog sustava, da se trenutačno može udovoljiti samo manjem broju spomenutih uvjeta, dok je za ispunjenje većine ostalih potrebno učiniti konceptijski pomak u glavama ljudi koji odlučuju o

strategiji izvršavanja kaznenih sankcija na razni Ministarstva pravosuđa.

Među svim uvjetima koje procjenjujemo da je potrebno ispuniti smatramo ključnim pitanje izbora metoda i programa rada i u svezi s tim osposobljavanje stručnog osoblja da ih provede. Prema našem mišljenju niti jedan osuđenik ne bi trebao ostati izvan najmanje jednog strukturiranog programa tretmana (što znači da je podvrgnut strogo planiranim intervencijama) u okviru kojeg se pažljivo prate i bilježe promjene koje su na pojedinim njegovim karakteristikama nastale u određenim vremenskim točkama. To znači da je prvi cilj edukacija stručnih osoba za ovladavanje metodama temeljem kojih bi se specijalizirali za provedbu pojedinih strukturiranih programa (npr. rješavanje obiteljskih problema, programi rada s ovisnicima o drogama ili alkoholu, programi rada sa osobama psihopatske strukture ličnosti, programi rada s nasilju sklonim osuđenikima itd.), kao i za bilježenje pomaka u vremenskim točkama kod svakog pojedinog osuđenika, a ponekad i za grupu, ukoliko je u pitanju grupni rad.

Jednom kad se uspostavi mreža strukturiranih programa u svim kaznenim zavodima, svi ostali problemi vezani za implementaciju kibernetičkog modela u osnovi će biti tehničke naravi.

Nabava računala, angažiranje informatičara koji će u dogovoru sa stručnim osobljem kreirati računarske programe i do nužne razine osposobiti stručno osoblje da se njima služe, te organiziranje centralnih tijela koja će skupljati i interpretirati podatke na drugoj i trećoj razini (jedinica G i jedinica I prema kibernetičkom modelu penološkog tretmana, Mejovšek, 1998), odabir baterije mjernih instrumenata i ostale aktivnosti, u osnovi su stvar dogovora i odluke da se kibernetički model u hrvatskom institucionalnom penalnom sustavu, bez većih teškoća, počne primjenjivati.

LITERATURA

- Andrews, D. A. (1982): *The Level of Supervision Inventory (LSI): The first follow up*, Toronto: Ontario Ministry of Correctional Services.
- Andrews, D.A., J.Bonta (1995): *LSI-R The level of service inventory-revised, Manual*, Multi-Health Systems, North Tonawanda.
- Andrews, D.A., J. Bonta, R.D. Hoge (1990): *Classification for effective rehabilitation: Rediscovery psychology*. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19 - 52.

- Andrews, D. A, I. Zinger, R. D. Hoge, I. Bonta, P. Gendreau, F. T. Cullen (1990): Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis, *Criminology*, 28, 369-404.
- Baumer, E. (1997): Levels and predictors of recidivism: The Malta experience, *Criminology*, 35, 4, 601-627.
- Bonta, J., D.A. Andrews (1993): The Level of Supervision Inventory: An Overview. *IARCA Journal*, 5, 4, 6 -8.
- Brgles, Ž. (1996): Evaluacija programa relaksacije u Otvorenom kaznenom zavodu "Valtura" Pula. Magistarski rad. Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za defektologiju. Zagreb.
- Buđanovac, A., Lj. Mikšaj - Todorović (2000a): Mjerne karakteristike Uпитnika LSI-R. U: Mejovšek, M. (ur.): Prema modelima intervencija u kaznenim zavodima. Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb (u tisku)
- Cullen, F.T., K.E. Gilbert (1982): Reaffirming rehabilitation. Anderson. Cincinnati, Ohio.
- Damjanović, I., J. Šarić, Lj. Mikšaj - Todorović (2000): Prijedlog za primjenu jedinstvenog sustava klasifikacije osuđenih osoba u hrvatskoj institucionalnoj penološkoj praksi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 7, 2, 905 - 923.
- Grubin, D. i Wingate, S. (1996): Sexual offence recidivism: Prediction versus understanding, *Criminal behaviour and mental Health*, 6, 349-359.
- Hanson, R. K. (1997): The development of a Brief actuarial risk scale for sexual offence recidivism, *Public Works and Government services Canada*, 1-29.
- Harer, M. D. (1994): Recidivism among federal prison releases in 1987: A preliminary report, Federal Bureau of prisons, Office of research and evaluation, Washington, DC.
- Hendrick, D. i Lachance, M. (1990): A profile of the young offender, Early indicators of future delinquency, *Canadian centre for justice statistics*, 3, 3, 1-10.
- Izzo, R.L., R.R. Ross (1990): Meta - analysis of rehabilitation programmers for juvenile delinquents. *Criminal Justice and behavior*, 17, 134 - 142.
- Kittrie, N.N. (1971): The Right to be Different: Deviance and Enforced Therapy. John Hopkins University Press. Baltimore.
- Krantz, L. (1999): The use of ASI (Addiction Severity Index) and MAPS (Monitoring Area and Phase System) in Correctional Setting. Seminar on Drug misusing offenders in Prison and after release, Pampidou Groub, (Strasbourg, 4-6 October 1999).
- KZ RH (1997), *Narodne novine, Službeni list RH*, br: 110, str. 3467.
- Loza, W., D.J. Simourd (1994): Psychometric evaluation of the Level of Supervision Inventory (LSI) among male Canadian federal offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 21, 468 - 480.
- McGuire, J., P. Priestly (1996): Reviewing "what works": Past present and future. In: McGuire, ed.: What works: reducing reoffending. Wiley, Chickvester.
- Mejovšek (1986): Kibernetički model penalnog tretmana. *Penološke teme*, 1, 145-152.
- Mejovšek, M. (1989): Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana. *Penološke teme*, 4, 1-8.
- Mejovšek, M. (1998): Kibernetički model penološkog tretmana. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 3, 4, 1, 31-37.
- Mikšaj - Todorović, Lj., M. Leko (1995): Strukturiranje vremena osuđenika u relaciji s općom procjenom njihova ponašanja u kaznenom zavodu. *Kriminalologija i socijalna integracija*, 3, 2, 151 - 165.
- Mikšaj - Todorović, Lj., A. Buđanovac (1999): Socijalno pedagoški programi: uvjet za komunikaciju između struke i javnosti. *Kriminalologija i socijalna integracija*, 7, 1, 57 - 65.
- Mikšaj - Todorović Lj., Buđanovac, A. (2000b): Faktorska struktura Uпитnika LSI-R. *Kriminalologija: socijalna integracija*, 8, 1-2, 1-11.
- Mikšaj - Todorović, Lj., A. Buđanovac, Ž. Brgles (1997): Rehabilitacijski programi u institucijama u hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34, 1, 83 - 92.
- Mikšaj - Todorović, A. Buđanovac (1997): Edukacija studenata socijalne pedagogije za rad na rehabilitaciji osuđenih u penalnom sustavu, *Kriminalologija i socijalna integracija*, 5, 1-2, 89 - 95.
- Motiuk, L. L. i Blanchette, K. (1997): Case characteristics of segregated offenders in federal corrections, *Correctional Service of Canada*, 1-27.
- Motiuk, L. L. i Brown, S. L. (1993): The validity of offender needs identification and analysis in community corrections, *Correctional Service Canada*, 1-31
- Nuffield, J. (1989) : The "SIR Scale": Some reflections on its applications, *Canadian Criminal Justice Association Congress, Halifax, June 28-30, 1989*, 1-6.
- Robinson, D. i Porporino, F. J. (1989): Validation of an adult offender classification system for Newfoundland and Labrador, *Research Branch, Communications and corporate development, Research report*, 4, 1-21.
- Ross, R.R. (1992): Time to think - a cognitive model of offender rehabilitation and delinquency prevention. *University of Ottawa, research Summary*.
- Sechrest, L., S.O. White, E.D. Brown (1979); *The Rehabilitation of Criminal Offenders: Problems and Prospects*. National Academy of Sciences, Washington, D.C.
- Shields, I.W., D.J. Simourd (1991): Predicting predatory behavior in a population of incarcerated young offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 18, 180 - 194.
- Stevenson, H. E., S.J. Wormith (1987): *Psychopathy and the Level of Supervision Inventory*. Usre Report #1987 - 25. Ottawa: Ministry Secretariat, Solicitor General Canada.
- Tatalović, R., Lj. Mikšaj - Todorović, A. Buđanovac, B. Trupeć (1999); *Tretman alkoholičara počinitelja kaznenih djela u kaznenim zavodima u Republici Hrvatskoj*. III međunarodni kongres o alkoholizmu i drugim ovisnostima Alpe-Adria, Opatija, 8-9. listopada, Opatija.
- Zakon o izvršenju sankcija izrečenih za krivična djela, privredne prijestupe i prekršaje (*Narodne novine*, br:21/74, 55/88, 19/90 i 66/93).
- Wadel, D., J. Hawkins, D.A. Andrews, P. Faulkner, R.D. Hoge, L.J. Rettinger, D. Simourd (1991): *Assessment Evaluation and Program Development in the Voluntary Sector*. User Report # 1991 - 14. Ottawa: Ministry Secretariat Solicitor Canada.
- Wiehofen, H. (1971): Punishment and Treatment: Rehabilitation. In: Stanley E. Grupp, ed.: *Theories of Punishment*. Indiana University Press. Bloomington, 255 - 263.

IMPLEMENTING THE CYBERNETIC MODEL IN THE CROATIAN PENAL SYSTEM

ABSTRACT

The authors estimate the possibilities of cybernetic model implementation in the Croatian institutional penal system. They state that there are numerous arguments in Croatian legislation that support a rehabilitative approach. Thus, there is a need to find out the factors that have determined the committing of crimes, and to create rehabilitative programs. For this purpose, in many countries numerous systems of objective classification have been developed and some of these are described in this paper. Also, the cybernetic model of institutional penal treatment is described in short. In Croatia this model has been theoretically developed by Mejovšek. The authors describe the cybernetic model in the Swedish institutional penal system. In six most important points they list the assumptions for the implementation of the cybernetic model in the Croatian penal system.

Key words: institutional penal treatment, cybernetic model of treatment, crime, rehabilitative programs